

Helikopterpengar, basinkomst och kommunala e-kronor - KEKs

Helikopterpengar

Regeringen har i december 2020 tillsatt utredningen "Statens roll på betalningsmarknaden". Uppdraget ska redovisas i november 2022 och omfattar också statens eventuella roll som utgivare av centralbankspengar, s.k. e-kronor. I en artikel nyligen i Svenska Dagbladet öppnar vice riksbankschef Anna Breman (SvD 21-02-23) för att Riksbanken skulle kunna kanalisera s.k. "helikopterpengar" till statskassan eller direkt till medborgarna. Utifrån ett omställnings- och hållbarhetsperspektiv skulle detta kunna bli en mycket intressant omsvängning av penning- och finanspolitiken. En sådan reform skulle minska de ekonomiska klyftorna genom minskad prisinflation på aktier och fastigheter - och därmed gynnadet av redan starka ekonomiska grupper - till förmån för mer resurser till offentlig sektor och ekonomiskt svagare hushåll.

Basinkomst

För att ge trygga och långsiktiga spelregler för ekonomin – och för varje enskilt hushåll – kan sedan staten komplettera dessa helikopterpengar genom en finanspolitik där man i statsbudgeten garanterar en basinkomst till alla medborgare som är tillräckligt stor för att vara möjlig att leva på. Penningpolitikens främsta uppgift är att säkerställa ett stabilt penningvärde och när denna uppgift innebär ett nyskapande av e-kronor bör dessa alltså bidra direkt till medborgarnas basinkomst. Med denna lösning underlättas finansieringen av basinkomsten samtidigt som Riksbanken ges bättre förutsättningar att nå inflationsmålet på 2 procent genom att pengar går till medborgare och vardagskonsumtion snarare än – som idag - till aktier och fastigheter.

I Sverige känner många instinktivt en tveksamhet inför basinkomsttanken - "då går ju alla och lägger sig på soffan". Ser man å andra sidan på avigsidorna med den förhärskande arbetslinjens politik skulle man också kunna säga: "Den sektor av arbetsmarknaden som skriker allra mest efter arbetskraft idag är den informella sektorn". I Sverige berömmar vi oss ofta av att vi har högre sysselsättningsgrad än de flesta länder – 10 % högre än EU-genomsnittet. Nackdelarna med den starka inriktningen på full sysselsättning i den formella sektorns betalda arbeten är dock flera: Många barn får inte tillräcklig samvaro och vägledning från hemmavarande föräldrar, många arbetslösa går hemma med dåligt samvete och har ofta bristfälliga kontakter med vänner och vuxna barn har i allt mindre grad tillräckligt med tid över för sina gamla föräldrar. Effekten är låg livskvalitet och stor risk för kriminalitet, psykisk ohälsa och utanförskap.

Dessutom kan man ju fundera över vilka som gör mest samhällsnytta – de som tjänar pengar och pendlar till ett jobb som man trivs "så där" med och där produktionen är "prylar" med tvivelaktigt värde – eller de som har lägre köpkraft och lägre konsumtion samtidigt som de är

potentiella resurser i hem och lokalsamhälle? Vilka som släpper ut mest koldioxid vet vi ju i alla fall. Forskningen fastslår entydigt det självklara sambandet mellan hög köpkraft och stora utsläpp av växthusgaser – och detta gäller både individer och nationer. I Sverige konsumerar vi som om vi hade 4,2 jordklot och varje svensk släpper ut ca 11 ton koldioxid medan en hållbar nivå för den genomsnittliga världsmedborgaren behöver ligga under 1 ton.

Den obevekliga slutsatsen är att konsumtion och köpkraft måste minska kraftigt för att hantera både klimat och artutrotning samtidigt som alla behöver känna sig trygga ekonomiskt. Erfarenheter från hittills genomförda basinkomstprojekt i världen visar att risken att människor lägger sig på soffan och väntar på att bli försörjda är mycket liten. Om ingen myndighetsperson kommer och pekar och bestämmer så kommer trots det de flesta så småningom att resa sig och inse att det är de själva som avgör vilket liv de vill leva – med basinkomst och ett betalt arbete i formell sektor eller med enbart basinkomst i informell sektor. Många kommer antagligen att välja ett mittenalternativ med mycket fri tid kombinerat med ett deltidsarbete. Alla tre lösningarna kan vara samhällsnyttiga och meningsfulla på olika sätt. Balansen i reformen måste säkerställa följande: 1) Att den offentliga sektorn försörjs med tillräckligt mycket skattepengar, 2) Att en omställning till en totalt sett lägre konsumtion genomförs, samt – inte minst – 3) Att varje medborgare ges verklig frihet att utforma sitt eget liv. Den sistnämnda punkt 3) kan inte nog betonas, för den kommer att ge människor högre livskvalitet och därmed vara en garanti för att de helt nödvändiga punkterna 1) och 2) också blir genomförda.

Med en lägre genomsnittlig köpkraft kommer hushåll och näringsliv i högre grad att efterfråga nödvändighetsvaror och tjänster som mat, boende, vård, skola, omsorg, utbildning och kultur. Detta är en nödvändig omvandling av ekonomin där alla medborgare fortfarande gör sina fria val i ekonomin, men där köpkraften i "vår gemensamma plånbok" ligger på en nivå som speglar vad naturen – varav vi människor själva är en del - långsiktigt kan förse oss med. Till viss del kommer produktion som uppenbart innebär för stor miljöbelastning att minska genom högre beskattning samtidigt som annan miljöbelastande produktion helt enkelt prioriteras bort av konsumenter som har fått en lägre köpkraft. På samma sätt kommer basinkomsten att kunna innebära att arbetsmiljöbelastande produktion minskar eftersom arbetstagare har bättre möjligheter att helt enkelt avstå från sådana anställningar.

Kommunala e-kronor - KEKs

Omställningen till hållbarhet kräver dock ytterligare åtgärder, nämligen ett omvandlingstryck som också styr ekonomin mot lokala marknader och för konsumenter och producenter närmare varandra. Kriserna för både klimat och biologisk mångfald kräver en kraftig minskning av dagens globaliserade handelsströmmar – och därmed kopplad energianvändning samt koldioxidutsläpp. Tanken med kommunala e-kronor – KEKs - är att Riksbanken vid sidan av att ge ut e-kronor i vanlig svensk valuta även skulle ge ut KEKs. Dessa skulle i princip ges ut i form av 290 olika valutor, en för varje kommun i Sverige. De ges endast ut elektroniskt och skall bara finnas på konton hos Riksbanken.

När dessa ges ut ingår de som en del i en den månatliga basinkomsten till alla svenska medborgare. Varje medborgare kommer således att ha två egna konton hos Riksbanken på ungefär samma sätt som man idag har ett skattekonto hos Skatteverket. Skillnaden mellan kontona är att svenska e-kronor kan användas för att konsumera i hela Sverige medan KEKs-kontot endast kan användas för att köpa lokala varor och tjänster lokalt i kommunen. Alla transaktioner mellan privatpersoner, företag och/eller kommunen själv sker alltså genom att KEK:s flyttas mellan olika konton hos Riksbanken. Till kontona kopplas också betalkort och möjlighet att swisha. För människor i "digitalt utanförskap" måste också alternativ skapas där dessa genom att visa legitimation eller pass kan genomföra betalningar hos lokala postombud eller medborgarkontor.

Även kommunen själv samt företag och enskilda firmor som har sin huvudsakliga verksamhet i kommunen och som ägs till mer än 50 procent av privatpersoner bosatta i kommunen, får KEKs-konton och har rätt att handla med den kommunala valutan. Dessa får ingen basinkomst, men kan ändå komma att hantera stora summor. För en person som står i begrepp att starta ett företag eller en företagare som vill utveckla sitt företag med nyinvesteringar, kan en förvissning om att lokal köpkraft finns i kommunen och fylls på varje månad, vara det avgörande på marginalen. Butikskedjor eller andra företagskoncerner som har ett huvudsakligt ägande utanför kommunen diskvalificeras dock från att inneha KEKs-konton. Med huvudsaklig verksamhet förstås att ett godkänt företag i en kommun inte kan inneha KEKs-konton samtidigt i andra kommuner.

Stärk kommunala investeringar för hållbar omställning

Utgivning av nationella e-kronor samt KEKs kan inte bara användas för att finansiera en basinkomst. Pengar kunde också fördelas via finanspolitiken till kommunerna utifrån ett omställningsperspektiv där fortsatt urbanisering vänds till sin motsats, dvs. en "ruralisering". Det senare innefattar en bosättningspolitik med ökade investeringar i både bostadsbyggande, infrastruktur, offentlig sektor samt jord- och skogsbruk i första hand på landsbygden. Målet är att åstadkomma en minskning av transporter och energianvändning, ökad själtillit och ökad lokal självförsörjning på basvaror. Till skillnad från basinkomsten, som bör vara lika stor för alla medborgare i Sverige, kan utgivningen av lokal valuta direkt till kommunerna i stället vara fördelad utifrån ett hållbart omställningsperspektiv.

Kommunens intäkter i form av kommunalskatt kommer också att öka i takt med att både privatpersoner och företag får ökade inkomster i den kommunala valutan. Den stimulans och tillväxt som kommer att ske i det lokala näringslivet kommer å andra sidan att innebära att "import" och "export" till andra delar av Sverige – eller Världen – kommer att minska. Viktigt är då att ett land med så hög konsumtion som Sverige ser en sådan utveckling som en möjlighet att totalt sett sänka Sveriges BNP till ekologiskt hållbara nivåer. För att genomföra en sådan omläggning av ekonomin utan att människor drabbas är alltså både basinkomst och ökad lokal ekonomisk tillväxt nödvändig.

Med hjälp av KEKs stärks alltså kommunens möjligheter att bli en mer aktiv och drivande aktör i den lokala ekonomin inte minst med tanke på att kommunen har en betydande

upphandling. Upphandlingen av livsmedel är ett självklart sådant exempel där både lantbruk och mindre livsmedelsindustrier kommer att gynnas. Ett mer diversifierat jordbruk med mindre ekologiska gårdar med både spannmålsodling och djurhållning med naturbeten kommer att gynnas framför storskaligt jordbruk där insatsvaror till stor del måste köpas in från andra delar av Sverige och världen och - självklart - framför all direktimport av livsmedel från andra länder.

Lokala matbutiker kommer att behöva se över vilka lokala leverantörer man kan börja handla med för att efterhand dra fördel av en ökande köpkraft också i lokal valuta. Om exempelvis den lokala ICA-handlaren däremot skulle fortsätta att sälja flertalet produkter som levererats av leverantörer från andra delar av Sverige – eller världen - skulle detta i och för sig vara helt enligt reglerna. Detta eftersom transaktionerna sker mellan kommunmedborgare och ett lokalt och godkänt företag – förutsatt att ICA-handlaren bor i kommunen och äger sin verksamhet som franchisetagare. Dock skulle de ekonomiska incitamenten efterhand ändå styra butiken mot att skaffa sig fler avtal med lokala matleverantörer eftersom den lokala valutan inte kan användas för att betala externa leverantörer med. Konkurrens med andra lokala livsmedelsleverantörer som bagerier, slakterier, gårdsbutiker, REKO-ringar, etc. skulle verka i samma riktning. Detta skulle naturligtvis också vara en revolution för varje livsmedelskedja som ICA, Coop eller Hemköp, som skulle inse att en allt viktigare del av affärsidén kommer att bli att utöka det lokala sortimentet.

Offentlig upphandling

Lagen om offentlig upphandling (LoU) bör hanteras så att man – trots att antalet leverantörer som väntas delta i anbudsprocesser minskar - genom en aktiv näringslivsutveckling i kommunen ändå eftersträvar en fungerande mångfald av leverantörer. Om det är ekonomiskt fördelaktigt för kommunen att använda den lokala valutan för stora delar av sin upphandling så bör detta inte betraktas som diskriminerande för leverantörer utanför kommunen. För dessa är det ju inte intressant att lägga in anbud genom att de inte har nytta av en annan kommuns valuta. Den upphandlande kommunen bör ju rimligen inte kunna göra annat än att i upphandlingsunderlaget kravställa utifrån principen om mest ekonomiskt fördelaktiga anbud. Om LoU ändå skulle tolkas så att man betraktar kommuners upphandling som diskriminerande när det gäller den lokala valutan, så finns det all anledning att verka för en förändring av LoU.

KEKs med negativ ränta - Demurrage

Genom s.k. demurrage - en slags negativ ränta beräknad på hur mycket KEKs kontoinnehavarna har på sina konton - säkerställs kontroll över penningmängd och inflation genom att pengar som skapats hos Riksbanken också förs ut ur penningssystemet. Denna negativa ränta – att pengar som inte används efterhand ”ruttnar bort” - skulle således ytterligare uppmuntra till lokal konsumtion och därmed stimulera ekonomisk tillväxt i kommunen. Samtidigt skulle den också jämna ut ekonomiskt mellan medborgarna eftersom

människor som i större utsträckning lever på marginalen inte heller har så mycket pengar på sitt konto och därmed drabbas mindre av denna negativa ränta.

En möjlighet för kommunmedborgare att "förlänga livslängden" på sina sparade KEKs skulle också kunna vara att – enligt särskilda regler - sätta in pengarna på en lokal investeringsbank. Denna skulle då – i ett samspel med den kommunala organisationen – genomföra investeringar utifrån ett kommunalt omställningsperspektiv.

Biologisk mångfald och landsbygdsutveckling, energi och infrastruktur, boende och byggande

Med en allmän basinkomst skulle möjligheterna för storstadsbor som önskar flytta till landsbygd eller glesbygd öka radikalt. Många, som idag bor i storstäder "där jobben finns", skulle med en basinkomst våga ta steget att flytta ut (tillbaka) till landsbygd eller glesbygd. Enligt en nyligen genomförd världsomfattande studie i 132 länder av enkätföretager Gallup tycks jobben för flertalet människor i första hand vara ett sätt att skaffa sig nödvändiga inkomster snarare än ett sätt att förverkliga egna drömmar och ambitioner. Sociologen Roland Paulsen beskriver i boken "Tänk om – en studie i oro" studiens resultat på följande sätt: "Knappa 13 procent kunde kategoriseras som "engagerade" i det de jobbar med. Majoriteten 63 procent, var "inte engagerade", de hade "mentalt checkat ut" och gick mest till jobbet för lönens skull. Ytterligare 24 procent var "aktivt motsträviga".

Troligen skulle införandet av basinkomst kunna få stor betydelse för folkhälsa och livskvalitet. Detsamma skulle kunna gälla ett ändrat bosättningsmönster med en ökande "ruralisering". Enligt den brittiske antropologen Robert Dunbar så är vi människor genetiskt anpassade för omkring 150 stabila sociala kontakter och han menar att dagens moderna urbaniserade samhälle inte påtagligt har ändrat detta. Säkerligen är variationen stor mellan olika individer, men mycket tyder ändå på att vi behöver ta hänsyn till "Dunbars tal" när vi ska försöka bygga social hållbarhet.

Om en del av arbetskraften väljer huvudsakligen basinkomst och dessutom bosätter sig i mindre samhällen på landsbygden – med klimatsmarta hyresbostäder och odlingslotter samt bra service och fungerande kollektivtrafik – då kommer belastningen på både klimat och biologisk mångfald att minska avsevärt. Efterhand kan avstånden mellan producenter och konsumenter minskas till mer socialt och ekologiskt hållbara nivåer, där en stor del av konsumenternas vardagskonsumtion faktiskt kan ske så nära hemmet att cykel kan användas! Själv hyr jag bil ca 4 gånger per år från den lokala bilpoolen, i övrigt använder jag cykel och cykelkärra.

Generellt är det också viktigt att styra upp reformen politiskt på nationell nivå, bl.a. utifrån Plan- och bygglagen (PBL) eftersom det kommer att handla om nya bosättningar och ny infrastruktur på landsbygden. Runt storstäder behöver dessutom avsättning av mark för bostäder och infrastruktur minska och i stället ge plats för både jordbruk och mer orörda naturområden. Å andra sidan behöver avsättning av mark i stället öka för mindre städer och byar på landsbygden. PBL behöver då i ännu högre grad än idag ta utgångspunkt i lokala och

regionala – och nationella - försörjningsperspektiv samt i kriserna för klimat och biologisk mångfald.

Den spårbundna infrastrukturen behöver förbättras så att åtminstone varje kommunhuvudort har väl fungerande spårförbindelser (dock inga höghastighetståg). Kollektivtrafiken inom varje kommun behöver samtidigt förbättras för att öka möjligheterna för hushåll som väljer att leva utan egen bil. Bosättningar bör styras mot mindre byar och städer på landsbygden för att en hög grad av självförsörjning ska kunna uppnås. Stora sammanhängande markområden behöver – för den biologiska mångfaldens skull - så mycket som möjligt lämnas fria från både bebyggelse och infrastruktur. Lokal produktion av livsmedel och bostäder med råvaror från lokalt jord- och skogsbruk kan stimuleras ytterligare med statliga och kommunala stödpengar. Detsamma kan också gälla kultur (med lokala "råvaror"). Offentlig sektor behöver bli starkare och mer närvarande i lokalsamhället för att ge trygghet och livskvalitet för alla medborgare.

I Sverige finns en mycket aktiv omställningsrörelse med starka lokala krafter, kooperativa energiföreningar, mm. Med ett tillskott av lokal valuta finns mängder av möjligheter till lokal utveckling, särskilt i på landsbygden. Man kan också tänka sig att de allmännyttiga bostadsföretagen får en starkare roll när det gäller boende och byggande, särskilt i kombination med mer riktade statsbidrag ämnade för energisnåla hyresbostäder i glesbygd. Redan idag finns också många lokala företag inom bygg- och hantverkssektorn och dessa skulle få en starkare ställning i den lokala ekonomin. En större efterfrågan från kommunen på lokala trävaror kan också stimulera till fler lokala skogsentreprenörer och lokala sågverk. I förlängningen skulle detta också underlätta en nationell strategi för skogsnäringen mot hyggesfritt skogsbruk som gynnar klimat och biologisk mångfald. Alla aktörer i den lokala ekonomin kommer också att stimuleras till att anställa löntagare som bor i kommunen och dessutom försöka köpa så mycket insatsvaror som möjligt i kommunen.

Gränsdragningsproblem – eller kanske -möjligheter?

Vad händer då med människor, hushåll och företag som finns i gränstrakter mellan kommuner och som har ekonomiska utbyten eller pendlar mellan olika kommuner? Precis som med alla förändringar av ekonomiska spelregler kan även denna reform göra att människor drabbas negativt. Om man ändå – för att reformen på lång sikt kommer att bidra till förbättringar för både miljön och för flertalet människor - väljer att gå vidare så kan man försöka se möjligheterna till åtgärder initierade av just de olägenheter som uppstår.

Antingen kan man genomföra någon form av strukturomvandling av näringslivet utifrån gällande kommungränser eller möjligen skapa nya kommungränser utifrån vad som bättre passar det lokala näringslivet – och kommunen/kommunerna i fråga. Kanske skulle den kommunala valutan i så fall kunna vara en katalysator för en positiv utveckling där man faktiskt bejaktar en känsla av samhörighet i lokalsamhällen som finns redan idag? Förändring är ju inte per definition dålig, särskilt inte i våra tider då vi vet att förändring är nödvändig. Egentligen skulle reformen i stället kunna stimulera alla aktörer i samhället till att tänka annorlunda – kommunpolitiker, kommuntjänstemän, företagare, hushåll och privatpersoner.

Alla bör ju fråga sig hur de kan bidra till ett ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbart samhälle – och KEKs skulle då kunna vara ett av verktygen.

För hushåll där en partner jobbar och verkar i en annan kommun kan ju båda använda sina KEKs i den kommun de bor i och också överföra pengar mellan sig. Däremot ska KEKs inte kunna växlas till andra kommuners valuta. Sedan handlar det förstås om att en reform som denna ju syftar till ett förändrat beteende – ett omvandlingstryck – för alla aktörer i ekonomin. Det viktiga är ju att alla individer tar hänsyn till de nya förutsättningarna när de ska välja bostad och arbete. Då spelar den lokala valutan stor roll genom att närhet premieras. Men med de spelregler vi har idag så har många individer och hushåll redan fattat – ut hållbarhetssynpunkt - helt felaktiga beslut. De besluten var ”ekonomiskt rationella” då de fattades, men inte med de nya spelreglerna. Därför har vi också bensinuppror, mm från glesbygden. Alla stora förändringar – även de ”rätta” och nödvändiga - kommer att drabba människor. Ofta kan man kompensera under en tid på olika sätt, men de nya spelreglerna måste samtidigt få genomslag så att vi förändrar dagens ohållbara ekonomi. Det är just därför som vi också behöver basinkomst – för att ge en trygghet till de många som annars riskerar att drabbas för hårt av alla de nödvändiga förändringar som behöver genomföras.

Sammanfattning

När avståndet mellan konsumenter och producenter gradvis minskar till följd av införandet av KEKs händer följande:

- Behovet av långväga transporter mellan leverantörer och kunder minskar.
- Arbetsresor mellan hem och arbetsplats blir kortare när det lönar sig bättre att bo nära sin arbetsplats.
- Behov av förpackningar minskar för många varor.
- Ökade förutsättningar för att förpackad och processad färdigmat med otaliga tillsatser byts ut mot lokala mer ursprungliga råvaror som hanteras direkt i konsumentens eget kök.
- Minskat behov av ytor för samhällets infrastruktur – exempelvis för energinvesteringar, nya motorvägar och höghastighetståg - ger mer utrymme för biologisk mångfald.
- Ökad lokal köpkraft och ekonomisk utveckling genom att innovativa lokala affärsidéer premieras samtidigt som beredskap inför globala försörjningskriser ökar.
- Ökad social hållbarhet och självtillit samt minskad sårbarhet - både lokalt och nationellt - genom att lokala mänskliga kontakter ökar samt att ekonomiskt sämre bemedlade får ökad köpkraft. Vid allvarliga hacker-attacker mot exempelvis livsmedelskedjor kan ändå lokalsamhället hantera hushållens försörjning av basvaror via den kommunala valutan.
- BNP och köpkraft sjunker totalt i Sverige eftersom klimat- och miljömställningen innebär att miljöskatter och skatt på höga inkomster ökar med den effekten att svenskarnas alldeles för stora påverkan på klimat och biologisk mångfald minskar.

- Minskat tryck på råvaruutvinning nationellt och internationellt från gruvor, grundvatten, jordbruksmark, skogar, hav, sjöar och våtmarker.
- Minskat gynnande av feodalherrar och korrupta politiker i utvecklingsländer som idag lägger beslag på stora delar av ländernas exportintäkter.
- Ökade förutsättningar för att bedriva en aktiv utrikes-, handels- och fredspolitik genom minskad sårbarhet för internationella kriser och påtryckningar från andra länder samt, möjlighet till att i stället bygga nya allianser med likatänkande länder. Det senare kommer att bli alltmer nödvändigt i takt med att stora utsläpparländer som Kina, USA, m.fl. bara tycks fortsätta att lägga beslag kvarvarande delar av världens sinande koldioxidbudget.

Avslutningsvis finns således i förlängningen möjligheten att Sverige kan bli föregångare och modell för andra länder. Konceptet är ju överförbart till alla länder som har Centralbank och egen valuta.

Gunnar Brundin

*Miljö- och kvalitetsrevisor
Rådgivare, Hållbar utveckling
Medlem i Partiet Vändpunkt
Örbyhus*